
Prohászka László

MŰVÉSZETI ÉRTÉKEK ÉS ÉRDEKESSEGEK HORPÁCSON

A horpácsi Mikszáth Kálmán Emlékmúzeum épületéhez hosszú sétány vezet a község főutcájáról nyíló bejárat felől. Az egykori kúria homlokzatán, az oszlopos timpanon alatt, bronzból öntött dombormű látható. „Bizonyára a nagy magyar író arcképe” – gondolhatja az arra járó. S nem is téved nagyot. A bronz portré valóban a magyar irodalom egyik legnagyobb íróját ábrázolja. Csak éppen nem Mikszáth Kálmánt, hanem – Jókai Mórt.

De miért éppen Jókait? Hogyan és mikor került ide a dombormű? Ki készítette az alkotást? Megannyi érdekes kérdés, amelyekre – szerencsére – pontos válaszok adhatók.

Amikor 1904-ben Jókai meghalt, Mikszáth őszinte fájdalommal gyászolta barátját és írói példaképét. „Jókai mezsgye a magyar irodalomban. Jókai előtt és Jókai után – így lesz jelölve a széppróza” – méltatta munkásságát,¹ és ő készítette a nekrológot a *Vasárnapi Újság* számára. Eleinte nehezen ment az írás, majd úgy belejött, hogy – amint azt Révai Mórnak mesélte – szinte sajnálta abbahagyni. Révai kapott az ötleten. Azonnal megrendelte Jókai életrajzát Mikszáthtól, aki egy évig dolgozott a könyvön. A *Jókai Mór élete és kora* az erkölcsi elismerés mellett, anyagilag is jelentős bevételt jelentett az írónak.

A pénz ekkor különösen jókor jött Mikszáthnak, aki még 1904 novemberében megvette Szontagh Pál horpácsi birtokát.² „Ezek voltakép a földdé vált könyveim” – írta Mikszáth a *Vasárnapi Újság* 1910. május 15-i számában birtokairól³ (amelyek valójában csak a Szontaghéktól megvett földterületek voltak). Mivel a Szontagh-kúria szűknek bizonyult a család számára, Mikszáth elhatározta, hogy a Jókai-életrajz honoráriumából új kúriát építtet magának. A terveket az író huszonegy éves Kálmán fia készítette, s 1906-ban megkezdődött az építkezés.⁴ „A korinthuszi oszlopokon nyugvó előcsarnok falába az uram beépíttette Jókai mellszobrát, örök emlékül, hogy e házat az életrajz honoráriumából építtette” – írta visszaemlékezésében Mikszáth Kálmánné.⁵

A Jókait ábrázoló alkotás – amely Mikszáthné feljegyzéseivel ellentétben, nem mellszobor, hanem dombormű – a XX. század első felének egyik legnevesebb szobrása, Ligeti Miklós műve. A pesti Városligetben található

---

híres Anonymus-szobor szerzője 1904 körül készített plakettet Jókairól és Petőfiről. Jókai fehér márvány domborművét a Múcsarnok 1904/05. évi téli tárlatán mutatták be.⁶ Az alkotáson az író balra tekintő mellképe látható, a plasztikusan kiemelkedő váll-rész baloldalán Jókai aláírásával. Jobbra, a nyak mögött a LIGETI felirat utal a szerzőre. A mellkép az egyik legjobb portré, mely Jókairól készült. Nem véletlen, hogy az 1910-ben kiadott Jókai Album fedőlapjára is Ligeti művének kicsinyített, aranyozott dombornyomásos változata került.⁷

A bronzból és terrakottából öntött alkotásokat eleve sokszorosításra szánták. Így juthatott Mikszáth – vásárlás vagy ajándék révén – egy bronzból öntött példányhoz, amelyet beépített a horpácsi kúria főhomlokzatába. A Jókai-portré ma is az épület falán hirdeti a pályatárs Mikszáth Kálmán emlékező tisztelgését. (A teljesség kedvéért érdemes megemlíteni, hogy a Jókai-dombormű egy-egy példányát a Petőfi Irodalmi Múzeum illetve a Magyar Nemzeti Galéria őrzi.)⁸

Az épületben berendezett emlékmúzeum egyik szobájában érdekes, kisméretű bronz szoborcsoporttal találkozhat a látogató. Mikszáth negyven éves írói jubileumáról Magyarország méltó módon kívánt megemlékezni. Az évforduló ünneplését a Kisfaludy Társaság 1909. február 21-i ülésén határozták el. A rendezvények több mint egy évig tartottak Budapesten, több vidéki városban és természetesen a nagy palóc szülőföldjén. A balassagyarmati megyegyűlés 1909. október 16-án tartott ülésén szintén komoly előkészületeket tett a nagy a nagy palóc jubileumára emlékezve.⁹

„1910-ben vármegyénk az elismerés sokféle és megkülönböztetett jelével adózott az ünnepeltnek... A műveiben szereplő ismertebb alakokból nagyméretű szoborcsoportozatot készített az író részére” – olvasható Borovszky Samunak a *Magyarország vármegyéi és városai* című sorozat Nógrád megye történetéről szóló kötetében.¹⁰ Az alkotásról később Mikszáth özvegye is megemlékezett. „Kiszaladtam Horpácsra intézkedéseket tenni, hogy a követválasztás után a Nógrád vármegyei küldöttséget illően fogadhasuk. Kálmán igen nagy örömmel, szinte boldogan gondolt erre a napra. Az volt ugyanis tervbe véve, hogy *A jó palócok* egy jelenetét ábrázoló hatalmas szoborcsoportozatot – melyet a jó nógrádi közönség Murányi szobrászművész által készítettett – küldöttségileg Horpácsra hozzák” – írta visszaemlékezéseiben.¹¹

A fenti két idézetben említett ajándék Murányi Gyula fehérmárvány talpazaton álló ötalakos bronz szoborcsoportja. A posztamens közepén, az író balra néző mellképét ábrázoló, 130 milliméter átmérőjű, felirat nélküli bronzérem. Az érmet föntről kétoldalt lenyúló bronzkoszorú övezi.

A talapzaton szecessziós stílusú, aranyozott betűkkel felvésett szöveg látható. Baloldalt a

NÓGRÁDVÁRMEGYE KÖZÖNSÉGE
= MIKSZÁTH KÁLMÁNNAK =

jobbra a

= SEM IDŐ, SEM FELEDÉS =
HÍRNEVÉT EL NEM ENYÉSZTI

felirat olvasható. Középen, az érem fölött, az 1869 és az 1909 évszám utal a jubileumra.

A jubileumot köszöntő szoborcsoport – amelyet az író hirtelen halála miatt már nem tudtak átadni – a Mikszáthnak országos hírnevet hozó *A jó palócok* című kötet nevezetes alakjait ábrázolja. Középen, a főbíró személyében Mikszáth arcvonásaira lehet ismerni. Mellette olyan elhíresült személyek állnak, mint *A néhai bárány* főszereplője, Sós Pál uram, vagy Bede Erzsike a *Bede Anna tartozása* és a *Szűcs Pali szerencséje* című novellából. Mikszáth bizonyára örült volna Murányi művészi beleéléssel készített kisplasztikájának. Kár, hogy a szép ajándékot személyesen már nem vehette át. (Az emlékmúzeum 1997-ben újrarendezett állandó kiállításán látható alkotás a Palóc Múzeum tulajdona.)¹²

A szoborcsoport talapzatán látható 130 milliméter átmérőjű éremből 1910-ben Murányi kicsinyített változatot készített, amelyet eleve sokszorosításra szántak. Az emlékérem-változat megtalálható a hazai numizmatikában alapműnek számító, 1932-ben megjelent Huszár – Procopius katalógusban, amely a fényképét is közli.¹³ A 41 milliméter átmérőjű, bronzból illetve ezüstből vert, egyoldalú érmen¹⁴ a balra tekintő portré plasztikai megjelenése megegyezik a szoborcsoport talapzatán lévő alkotással. A 41 milliméteres változaton viszont felirat is látható. A körirat szövege: MIKSZÁTH KÁLMÁN – 1910. Középen jobbra, a nyak mögött, apró betűkkel a MURÁNYI / 1910 felirat utal a szerzőre és a kisméretű érem készítésének évére.

Murányi műve az egyik legsikerültebb numizmatikai ábrázolás a nagy palócról. A franciásan elnagyolt zakó mögötti álló inggallér egyrészt zártabbá teszi a kompozíciót, másrészt, igazi művészi tapintattal, diszkréten elrejtja az író kövérkés tokáját. Mikszáth feje igazi remekmű. Karakteres portré, amelyből a kis méret ellenére is sugárzik a műveltség és az értelem. Arcán ugyanakkor jól érzékelhető a súlyos betegség okozta fáradtság és enyhe apátia. A hamarosan elhíresült alkotás fényképét a Lyka Károly szerkesztette *Művészet* is közölte 1911. évi 1. számában.¹⁵

A Huszár – Procopius katalógus szerint, az érem 200 milliméteres nagymintáját is bronzba öntötték.¹⁶ Ennek további sorsáról nincs adat. A 41

milliméteres változat több tárlaton, például a Magyar Nemzeti Galériában az 1959-es nagy érem-seregszemlén¹⁷ és a Telcs Ede és tanítványai munkásságát bemutató kiállításon¹⁸ szerepelt. Időszaki tárlaton 2003-ban a Petőfi Irodalmi Múzeumban rendezett *Érem és irodalom* című kiállításon volt látható.¹⁹ A Nemzeti Múzeum Magyarország történetéről szóló állandó kiállításán a Mikszáth-érem egyik ezüst változatát lehet megtekinteni, míg a múzeum éremtára egy bronzból és egy ólomból készült érmet őriz.²⁰ Az alkotásból néhány példány magángyűjteményekben található.

Ott volt az érem az Eötvös Loránd Tudományegyetem aulájában, 1985-ben tartott numizmatikai bemutatón is. A díszdoktori címet kapott személyek emlékét idéző vitrinben²¹ kapott helyet, mivel Mikszáthot 1910-ben a neves tudományegyetem díszdoktorává avatták. („Szegény atyám mindig emlegette: Szerezd meg azt a diplomát! Milyen jó, hogy meg nem szereztem. Azóta már nem is örülnék neki. Így pedig büszkeséggel fogom őrizni” – köszönte meg az író a kitüntető címet a tiszteletére a Vigadóban rendezett díszünnepségen.)²²

A Ligeti Miklós mintázta Jókai-portré, valamint Murányi Gyula ötalakos szoborcsoportja és Mikszáth-érme több mint irodalomtörténeti érdekesség: a hazai művészet fontos és figyelemre méltó alkotásai.

JEGYZETEK

1. MIKSZÁTH Kálmán: Az én jeles mondatom. (Aforizmák, bölcsességek, gondolatok. Szerk. Praznovszky Mihály.) Mikszáth Kiadó, Horpács – Salgótarján. é. n. [1999.] 114. o.
2. Mikszáth és Horpács kapcsolatáról lásd PRAZNOVSZKY Mihály: Horpács. Száz magyar falu könyvkiadó Kft., Bp., é. n. [2000.] 112-130. o.
3. KRIZSÁN László: Adatok a Mikszáth-birtok történetéhez. Palócföld, 1972/1. 12. o.
4. H. SZABÓ Ágnes: Horpács, Mikszáth Kálmán Emlékmúzeum. TKM 176. füzet, Bp., 1984. [2. o.]
5. Mikszáth Kálmánné visszaemlékezései. Mikszáth Kiadó, Horpács, é. n. [2002.] 262. o.
6. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet adattára.
7. Jókai Album. Képek, adatok, okmányok Jókai Mór életéből. Pesti Napló, Bp., é. n. [1910.].
8. PIM Ltsz. 58.473.1.; MNG Ltsz. 56.423-N.
9. PRAZNOVSZKY Mihály: Hogyan lett Szklabonyából Mikszáthfalva? Palócföld, 1997/2. 255. o.
10. BOROVSZKY Samu: Nógrád vármegye. Országos Monografia Társaság, Bp., 1911. 566. o.
11. Mikszáth Kálmánné: i. m. 291. o.

12. PM Ltsz. 54. 52. (Fotóját közli: Mikszáth Kálmán Összes Művei 32. kötet. Akadémiai, Bp., 1968. VIII. kép.)
13. Lajos HUSZÁR – Béla v. Procopius: Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn. Éremkedvelők Egyesülete, Bp., 1932. 3693. sz. és XLI. képtábla.
14. MNG Ltsz. 55.745-P. és 56.453-P., ill. 56.1558-P.
15. Művészet, 1911/1. 22. o.
16. HUSZÁR – Procopius: i. m. 3694. sz.
17. Magyar éremművészet a XIX. és XX. században. Kiállítási katalógus. (Szerk. Csengeryné Nagy Zsuzsa.) Magyar Nemzeti Galéria, Bp., 1959. 37. o.
18. Telcs Ede és tanítványai. Kiállítási katalógus. (Szerk. Csengeryné Nagy Zsuzsa.) Magyar Nemzeti Galéria, Bp., 1974. 38. o.
19. PIM Ltsz. 57.242.1.
20. MNM Ltsz. É.N.89.A./1910.2.; 162.A./915.3. és 14/951-74.
21. Kiállítás a 350 éves Eötvös Loránd Tudományegyetem érmeiről. Kiállítási katalógus. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bp., 1985. 12. o.
22. Idézi Mikszáth Kálmánné: i. m. 289. o.

Ács Irén: Ősszel